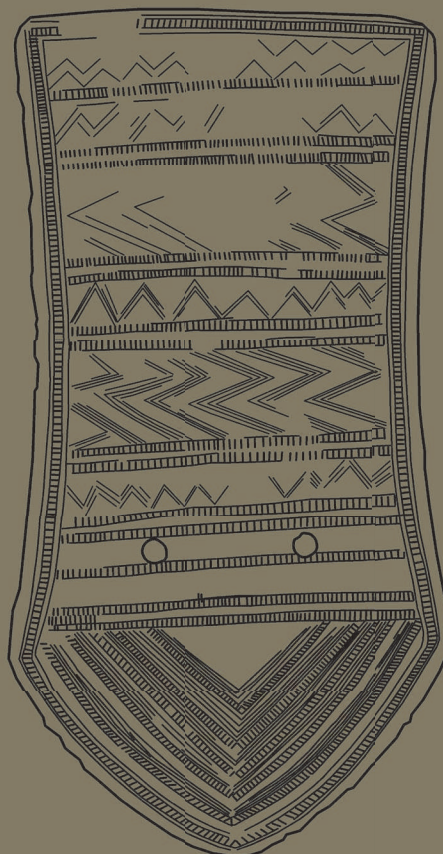

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 27
ROČNÍK CXI – 2017

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 27
ROČNÍK CXI- 2017

Bratislava 2017

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CXI- 2017
ARCHEOLÓGIA 27

Predseda redakčnej rady/Head of editorial board
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava

Redakčná rada/Editorial Board
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed
Grafická úprava /Graphic design
Marianna Lázničková, Erika Mészárosová

Tlač/Print:
Bittner print s.r.o

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2017

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2017

ISBN 978-80-8060-414-1
ISSN 1336-6637

OBSAH – INHALT

- 7 TOMÁŠ MICHALÍK: Paleolitické nálezy z Prašníka a Trstína. Príspevok k paleolitickému osídleniu severovýchodnej časti Malých Karpát
- 13 Palaeolithic finds from Prašník and Trstín. Towards a Palaeolithic settlement of the north-eastern part of the Small Carpathians
- 15 ALENA ŠEFČÁKOVÁ: Praveké kresby v jaskyni Domica
- 37 Prehistoric Drawings in Domica cave
- 43 BARBARA DANIELOVÁ: Medená sekera z Hruštína
- 47 Fund eines Kupferbeils aus Hruštín
- 49 ADAM GAŠPAR: Obilné jamy v praveku stredného a dolného Ponitrianska
- 61 Grain pits in prehistory of Nitra region
- 63 JURAJ BARTÍK – TOMÁŠ ZACHAR: Ozdobný štít únětickej kultúry z Gajar
- 77 Verzierter Schild der Aunjetitzer Kultur aus Gajary
- 81 DAVID VÍCH: Pozdně bronzový depot se štítovou sponou z Moravské Třebové
- 87 Spätbronzezeitliche Hort mit Blattbügelfibel aus Moravská Třebová
- 89 PETER ŠIMČÍK: Plasticky zdobená mazanica z Prešova- Nižnej Šebastovej
- 96 Plastisch verzierter Huttenlehm aus Prešov-Nižná Šebastová
- 97 PETER C. RAMSL: Bronze- und eisenzeitliche Gräberfelder in Nordostösterreich: topographische Lage, Strukturen, und geschlechtsspezifische Bestattungsareale anhand von ausgewählten Beispielen
- 107 Pohrebiská z doby bronzovej a železnej v severovýchodnom Rakúsku: poloha, štruktúra a rodové areály na vybraných príkladoch
- 109 RADOSLAV ČAMBAL – IGOR BAZOVSKÝ: Neskorolaténske sídliskové objekty v Bernolákove, okr. Senec
- 130 Spätlatènezeitliche Siedlungsobjekte in Bernolákovo, Bez. Senec
- 133 MIROSLAVA DAŇOVÁ: Rímsky prsteň z Trenčína
- 136 Roman ring from Trenčín
- 137 VLADIMÍR TURČAN: Včasnostredoveké sídliskové objekty z Bernolákova
- 152 Frühmittelalterliche Siedlungsobjekte aus Bernolákovo
- 153 LUCIA PILKOVÁ – PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOŇŠOVÁ: Predmety každodennej potreby z Čeboviec – Zeleného hradu (okr. Veľký Krtíš)
- 161 Gegenstände des alltäglichen Bedarfs aus Čebovce – Zelený hrad (Bez. Veľký Krtíš)
- 163 MICHAL PÍREK: Gajary – Posádka vo svetle historických prameňov
- 178 Gajary – Posádka im Lichte historischen Quellen
- 179 MAREK BUDAJ – MICHAL PÍREK: Nálezy z 14. – 15. storočia z hradu Tekovská Breznica
- 192 Funde vom 14. – 15. Jahrhundert von der Burg Tekovská Breznica (Bez. Žarnovica)

KOLOKVIUM

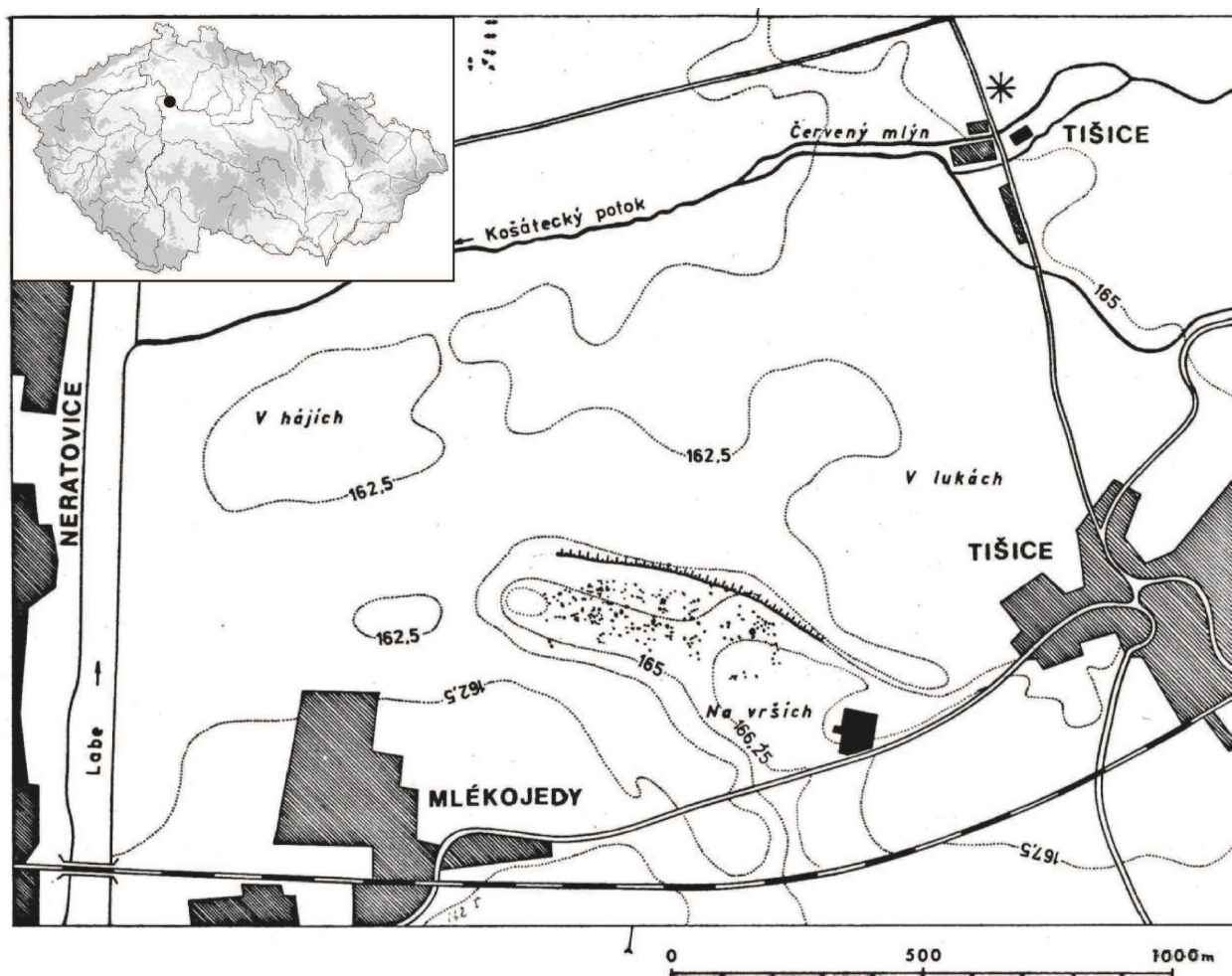
- 197 VLADIMÍR TURČAN: Pätnásty ročník kolokvií k otázkam rímsko-germánskej archeológie
196 Fünfzehnter Jahrgang der Kolloquien zu Fragen der römisch-germanische Archäologie
- 197 ZDENĚK BENEŠ: Doklady výzdoby ozubeným kolečkem (radýlkem) na sídlišti z počátku doby římské v Mlékojedech, okr. Mělník
204 Evidence of Cog-wheel Ornamentation on a site from the beginning of the Roman era in Mlékokojedy, Mělník District
- 205 EDUARD DROBERJAR – RADKA KNÁPEK: K labskogermánské radélkované keramice
212 Zur elbgermanischen Keramik mit Rädchenverzierung
- 213 KRISTIAN ELSCHKEK: Rädchenverzierte Keramik der römischen Kaiserzeit vom südlichen Marchgebiet
222 Radielková keramika z doby římskej z južného Pomoravia
- 223 LINDA KOVÁCSOVÁ – JÁN RAJTÁR: Urny zdobené ozubeným kolieskom z vybraných hrobov pohrebísk v Kostolnej pri Dunaji a v Sekuliach
233 Rädchenverzierte Urnen von ausgewählten Gräbern der Gräberfelder von Kostolná pri Dunaji und Sekule
- 235 JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ – MATEJ RUTTKAY: Keramika zdobená radielkom z Ponitria a Požitavia
244 Rädchenverzierte Keramik aus dem Nitra und Žitava Gebiet
- 245 VLADIMÍR VARSÍK: Nádoby zdobené ozubeným kolieskom z kvádskeho sídliska vo Veľkom Mederi
250 Rollrädverzierte Gefäße aus der quadischen Siedlung von Velký Meder
- 251 PETR ZAVŘEL: Tečkovaná a radélkovaná výzdoba na keramice starší doby římské z jihočeských lokalit
268 Die Punkt - und Rädchenverzierung auf der Keramik der älteren römischen Kaiserzeit aus den südböhmischen Lokalitäten
- RECENZIE
- 271 Juraj Bartík: Zoja Benkovsky-Pivovarová – Bohuslav Chropovský: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit in der Westslowakei. Nitra 2015.
- 273 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

DOKLADY VÝZDOBY OZUBENÝM KOLEČKEM (RADÝLKEM) NA SÍDLIŠTI Z POČÁTKU DOBY ŘÍMSKÉ V MLÉKOJEDECH, OKR. MĚLNÍK¹

ZDENĚK BENEŠ

Keywords. Central Bohemia, Early Roman Period, ornamentation motives, settlement site, Germanic tribes

Abstract. A cogged-wheel decoration evidence at the settlement site from the beginning of the Roman Period in Mlékojedy, distr. Mělník. Settlement site in Mlékojedy represents vast collection of finds and situations dated to the beginning of the Roman Period. So far the fragments with the cogged-wheel ornamentation from Mlékojedy have been found in a relatively small number. Statistic analyse of pottery fragments demonstrates that the development of the pottery in the phases A and B1 of the Roman Period could be distinguished only on the fine ware with the characteristic decoration. A cogged-wheel decorated ware belongs to that type. At the present moment it seems, that the decoration motives provide evidence of cultural alignment, on the other hand the techniques of decoration (a type of cogged-wheel or different tool) may be used for chronological interpretation.

Obr. 1. Lokalizace sídliště v Mlékojedech a pohřebiště v Tišicích (černě vyznačená plocha blíže Tišicím).

Fig. 1. Localization of the settlement site of Mlékojedy and burial ground in Tišice (marked with black colour, closer to Tišice village).

¹ Tato práce vznikla díky podpoře nadace Pro Archaeologia Saxoniae, jejímž stipendistou (Gerhard-Bersu-Stipendium) byl autor této práce v letech 2014-2016.

Úvod

Sídliště v Mlékojedech na Mělnicku bylo v letech 1972 – 1976 zkoumáno Karlou Motykovou v postupně se rozšiřující pískovně (Motyková 1981a; táž 1981b; táž 2006, 221, 222).² Díky důslednosti autorky výzkumu bylo po nelehkých prvních sezónách sídliště prozkoumáno téměř celé, resp. byl zachycen jeho západní, severní a jižní okraj. Okraj východní byl patrně z větší části zničen, jeho fragment byl zjištěn menší sondáží již v roce 1963 (Motyková 1965, Taf. 38).³ Význam tohoto výzkumu pro bádání doby římské v Čechách vzrůstá především v souvislosti s téměř bezprostředním sousedstvím se soudobým žárovým pohřebištem v Tišicích (obr. 1; Motyková 1963). Dosud byl v odborné literatuře zveřejněn jenom objemově zanedbatelný soubor nálezů, přesto však potenciál tohoto nálezového fondu budil vždy poměrně velká očekávání (Droberjar 2006a, 70, obr. 38-43; týž 2008, 100-103). Jeho zpracování se v roce 2009 stalo tématem disertační práce autora těchto řádků na Ústavu pro archeologii FF UK a v roce 2017 byla tato práce odevzdána (Beneš 2017). V jejím rámci nebylo pro příliš velký objem nálezů a omezené časové možnosti vyhodnoceno sídliště celé, nýbrž zhruba jeho třetina.⁴ Analyzovány však byly všechny drobné nekeramické nálezy, navržena metodika hodnocení keramiky starší doby římské a diskutována některá specifická témata počátku doby římské, jako je vztah s osídlením pozdně latěnským nebo vývoj ze stupně A do stupně B1, atd.

Obsahem tohoto příspěvku je shrnutí dokladů výzdoby keramických nádob ozubeným kolečkem, tzv. radýlkem (či radélkem), z dosud analyzovaných objektů sídliště v Mlékojedech, tj. objektů označených pořadovými čísly 1-105, včetně o dekádu dříve vzorkovaných objektů I-III/1963. Diskutována bude technika této ornamentace, jakož i motivy tímto nástrojem provedené, pokud možno v kontextu soudobých českých nálezů ze sídlišť a pohřebišť.

Chronologická východiska radýlkové výzdoby

Datování a chronologický vývoj sídliště v Mlékojedech byly od počátku odvozovány od pohřebišť v Tišicích – pro poznání počátků doby římské v Čechách klíčové lokality, o níž se předpokládá, že sloužila jako místo posledního odpočinku právě obyvatel mlékojedské osady. Skutečností je, že žárové hroby byly zjištěny pouze zhruba 150 m od nejvýchodněji zjištěných sídlištních objektů z roku 1963. K. Motyková ve své publikaci pohřebišť rozdělila jeho hroby na 2 chronologické skupiny, a to především na základě spon (Motyková-Šneidrová 1963, 429, obr. 48). J. Lichardus ve své studii vyčlenil na této nekropoli celkem 3 fáze (Lichardus 1984, Abb. 2, 3), což potvrdily rovněž analýzy T. Völlinga (2005, 16, 17). Tyto fáze jsou ztotožňovány se stupni, resp. fázemi, A, B1a a B1b doby římské (shrnuje Droberjar 2008, 100-102).

Pro nedostatek chronologicky citlivých nálezů v objektech doby římské v Čechách obecně⁵ je třeba zabývat se podrobněji možnostmi chronologické výpovědi samotného keramického materiálu. Obecně je přijímána teze, že datovací potenciál je třeba hledat především v jemné stolní keramice – v případě starší doby římské pak v té, jež je zdobena motivy provedenými ozubeným kolečkem. E. Droberjar před časem navrhnul způsob rozlišování této výzdoby na tzv. ruční vpichy bez užití radýlka, linii provedenou samotným ozubeným kolečkem, ale také možnost užití tzv. jemného hřebenového kolků („Kammstempel“). Vznel také hypotézu, že nejstarší výzdobnou technikou jsou ruční vpichy, dále hřebenový kolek a až poté skutečné radýlko, přičemž přítomnost hřebenového kolků z českých lokalit dokazuje ve stupni A např. na plaňanském poháru z Třebívlic. Teoreticky tedy navrhuje vyčlenění přechodného stupně A/B1 (Droberjar 2008, 104-107). Jeho vyčlenění však zatím nebylo potvrzeno ani analýzou doposud vyhodnocených velkých souborů (např. Ústí nad Labem-Trmice, viz Reszczyńska 2014).

Typy radýlkové výzdoby na sídlišti v Mlékojedech

Autor tohoto příspěvku se o rozčlenění různých druhů techniky radýlkové výzdoby pokusil již ve starší práci (Beneš 2010, 94, tabula 1); (obr. 2), podrobněji se mu však věnoval až ve své disertační práci na základě materiálu z Mlékojed (Beneš 2017, 43, obr. 28). Linie stop provedené ozubeným kolečkem lze podle něj rozdělit na tyto typy (obr. 3):

- RA-1 – jednostopé radýlko typu A – stopy oválného tvaru
- RA-2 – jednostopé radýlko typu B – stopy čtvercového tvaru
- RA-3 – jednostopé radýlko typu C – stopy tvaru svislých rýžek
- RA-4 – dvoustopé radýlko typu A (pouze hypotetické, v materiálu z Mlékojed nebylo reálně doloženo)
- RA-5 – dvoustopé radýlko typu B
- RA-6 – dvoustopé radýlko typu C
- RA-7 – jednostopé radýlko provázené, příp. předkreslené, rýhou

2 Autor této stati by na tomto místě rád poděkoval PhDr. Karle Motykové, DrSc. za umožnění studia nálezů z jejího výzkumu v Mlékojedech, ale rovněž za to, že ho k tomuto tématu před lety sama přivedla.

3 Podrobněji hlášení v archivu AÚ AV ČR č.j. 1346/63.

4 Z celkového počtu objektů (317 ze sezón 1972-76, k nimž lze připočítat materiál ze 3 objektů částečně zkoumaných v roce 1963) jich bylo v rámci této práce vyhodnoceno 105.

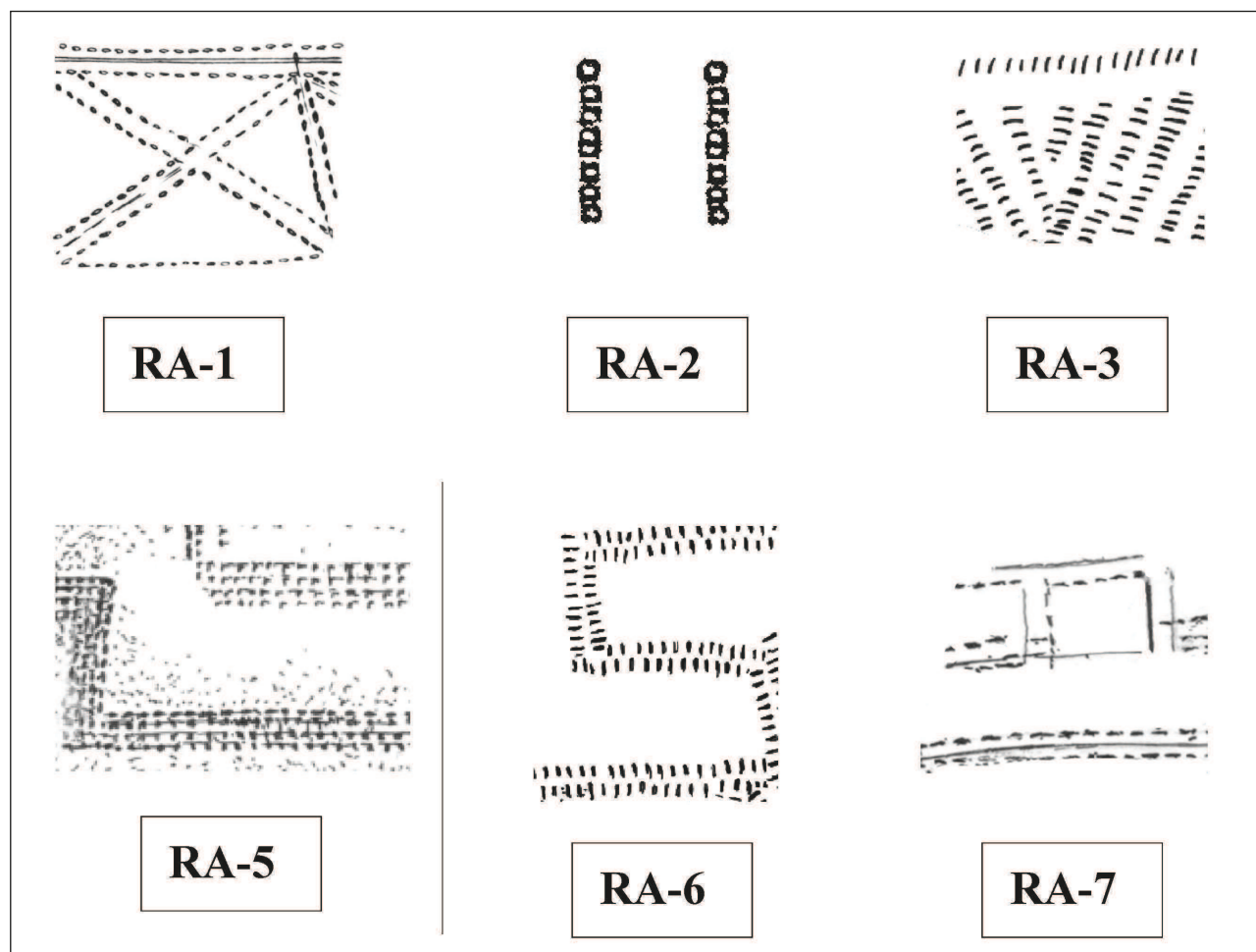
5 V Mlékojedech bylo nalezeno celkem 6 spon (2x lžičkovitá spona, 2x Kostr. Var N-b, A 2aII, Aucissa – bliže Beneš 2007, 72-78), z toho v objektech se nacházely pouze 4 z nich.

Obr. 2. Typy otisku ozubeného kolečka (podle Beneš 2010).

Fig. 2. Type of cogged-wheel imprints (after Beneš 2010).

Je třeba poznamenat, že tato typologie rozlišuje mezi dvěma paralelními liniemi provedenými dvojitým použitím téhož nástroje a dvěma liniemi provedenými dvoustopým nástrojem, tj. takovým, který na tyčinkovitém držadle nese dvojitý ozubený disk. Dobře naši představu o vzhledu těchto nástrojů ilustrují nálezy samotných těchto nástrojů z hrobů v Blievenstorf v Meklenbursku-Předním Pomořansku (*Wollschläger 1988, Abb. 1: t*) a Darzau v Dolním Sasku (*Hostmann 1874, 115-117, Taf. X: 17*).

Obr. 3. Souhrn výzdobných technik pomocí ozubeného kolečka (radýlka) na sídlišti v Mlékojedech. Popis se nachází v textu.

Fig. 3. Summary of cogged-wheel decoration techniques from Mlékojedy settlement site. Description is in the text.

Dosud zhodnocený soubor keramiky z Mlékojed sestává ze 7322 inventárních čísel, které představují buď samostatné fragmenty, nebo jejich slepené kusy (slepky), výjimečně také rekonstruované celé nádoby nebo jejich podstatné části.⁶ Z nich celkem 816 nese nějaký druh výzdoby, což činí 11,14% z celkového objemu. Pouze 22 jedinců je pak zdobeno ozubeným kolečkem a představuje tedy pouze 2,7% veškeré zdobené keramiky. To je poměrně nízké číslo, které je

⁶ Celkový počet jednotlivých keramických zlomků se pak zatím zastavil na čísle 8862 kusů.

Obr. 4. Přehledná chronologie objektů z Mlékojed na základě statistických analýz tvarů a výzdobných technik. Modrá označuje „mladší skupinu“ (B1?), červená „starší“ (A?). Přechodová barva pak vyznačuje vztah na pomezí obou skupin

Fig. 4. General chronology of features in Mlékojedy settlement site based on the pottery forms and decoration. The blue is for the „later group“ (B1 phase?), red is for „earlier group“ (A phase?). Transitional colour is used for a borderline between these groups.

však těžké porovnat s jinými soudobými lokalitami, neboť v publikacích bývají vyobrazovány především typické, zdobené nádoby, a přesný počet uvedených zlomků nebývá vždy uveden, případně nejsou k dispozici další údaje. Nejvyšší zastoupení radýlkem zdobených zlomků mají objekty I/63 (5 kusů) a 38 (4 kusy), zbylé jsou zastoupeny po 1-2 kusech na objekt.

Analýza keramického fondu z Mlékojed byla prováděna na materiálu z objektů, kde byla dostatečně zastoupena keramika nejen co do počtu kusů, ale především co do počtu určitelných tvarů a výzdoby. Takové soubory byly s to poskytnout většinou pouze zahlučené chaty (polozemnice). Jednotlivé tvary a typy výzdoby byly označeny kódy, které byly dále dle svého zastoupení analyzovány statisticky, a to za použití tzv. clusterové analýzy a seriace BEA. Podrobněji se tímto postupem na tomto místě zabývat nebudeme, výsledky budou publikovány až po dokončení analýzy celého sídliště.⁷ Nyní musí stačit, když budeme konstatovat, že výsledky přinesly rozdělení objektů na dvě nejasně oddělené skupiny, které byly interpretovány jako starší (plaňanský horizont, tj.

stupeň R A) a mladší (stupeň R B1); (obr. 4). Špatně patrnu hranici mezi nimi je možno vysvětlit jednak jako intruze staršího materiálu z vrstev do mladších objektů, jednak jako důsledek kontinuálního užívání lokality, kdy v jednotlivých domácnostech „dožívaly“ starší typy společně s novými. Ať tomu bylo jakkoli – a lze uvažovat o souběhu obou možností – výsledek je stejný, totiž že tvary, ale především výzdobné techniky, typické pro starší horizont se objevují i v objektech mladších. Bylo by však zjednodušující a příliš schematické domnívat se, že tento jev lze „kodifikovat“ vytvořením přechodného horizontu A/B1. Na to jsou doposud shromážděné poznatky torzovité a slabě podložené. Chronologicky klíčové se podle výše uvedených statistických analýz jeví různé druhy radýlkové výzdoby. Všechny její typy se nacházejí v objektech „mladší“ skupiny a to s jedinou výjimkou, kterou představuje jednořadá výzdoba radýlkem podélné oválných zubů (typ RA-1). Jako jediný (tj. nedoprovázený jinými typy radýlkové výzdoby) typ se vyskytuje také v objektu 57+57a, a to hned ve 2 případech. Potvrzuje se tak zatím teze E. Droberjara, že radýlková výzdoba se objevuje prvně již ve stupni A, souběžně s výzdobnými prvky typickými pro plaňanskou skupinu (Droberjar 2008, 104-107; podobně ale již dříve také Leube 1978, 28). Potíž s typem RA-1 je však v tom, že je někdy obtížné odlišit jej od prosté vypichované výzdoby, především na malých zlomcích, natož pak od hřebenového kolku, jenž byl rozpoznán na některých středoněmeckých lokalitách (Seidel/Soares da Silva 2001, 298, Anm. 89, Abb. 4:1, 2). Určité indicie to však jsou a lze očekávat, že zhodnocení zbývajících objektů sídliště v Mlékojedech přinese dostatek podnětů k řešení tohoto problému.

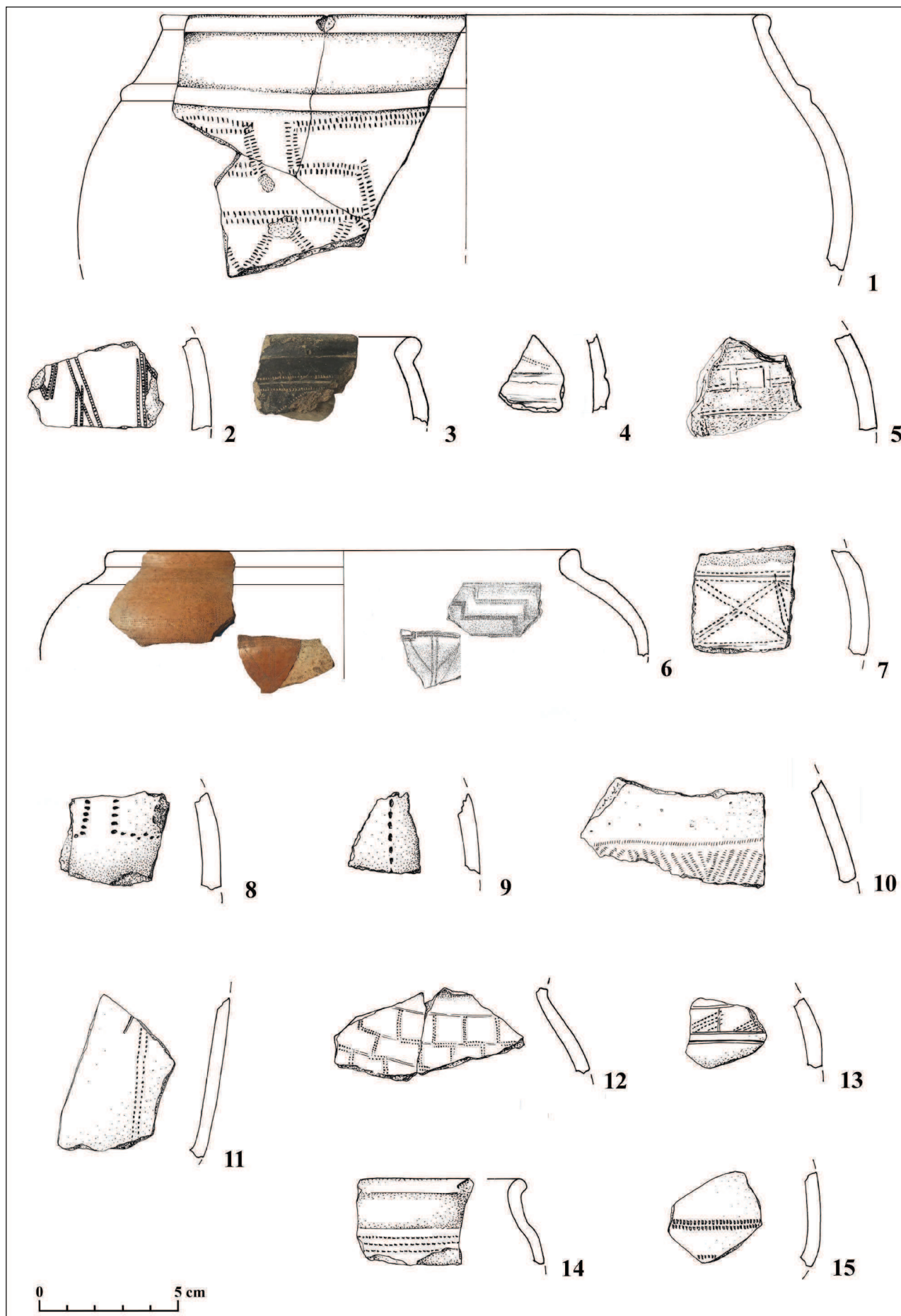
Objekt	Výzdoba	Tvary
8	Blue	Blue
32	Blue	Blue
38	Blue	Blue
39	Blue	Red
43	Blue	Blue
I/63	Blue	Blue
50	Blue	Blue
57+57a	Red	Red
75	Blue	Blue
76	Red	Red
84	Red	Red
87	Blue	Blue
94	Blue	Red
99	Red	Red
102	Blue	Red
105	Blue	Blue

Tvary nádob a motivy ornamentů

Na vyobrazených fragmentech (obr. 5) je patrné, že se ve většině případů nedochovaly v takovém stavu, který by umožňoval diagnostikovat tvar nádoby. Bezpečně určit lze pouze terinovitě tvary z objektu I/63 (obr. 5: 1) a polozemnice 38 (obr. 5: 6). Ty jsou dle provedené statistické analýzy rovněž charakteristické pro „mladší“ skupinu objektů.⁸ Tato skupina tvarů se v Mlékojedech objevila celkem v 59 případech ve 13 objektech, z toho v jediném případě (obj. 84) šlo o objekt patřící do „starší“ skupiny. Jde tedy o určitý „leitmotiv“ mladšího stupně, ačkoli není vyloučen zcela ojedinělý výskyt také ve starším období. Na pohřebišti v Tišicích se tento typ nádoby vyskytuje celkem ve 4 hrobech (12, 34, 43 a 82). Všechny jsou datovány sponami do stupně B1, resp. obou jeho fází. Oproti tomu např. nečleněné teriny a jim na základě okraje a profilace příbuzné hrncovité a mísovitě nádoby se objevují ve „starší“ skupině častěji (jak již před delší dobou uvedla Motyková-Šneidrová 1965, 143, 144; naposledy Droberjar 2006b, 617, obr. 11). To však neznamená, že se nemohou objevit také v mladší fázi, jak dokládá například bohatý soubor ze sídlištního objektu v Hošticích (Motyková 1974, obr. 4:5-8,10). Problém

7 Případně zájemce o nastíněný postup je v tuto chvíli možné odkázat na nepublikovanou disertaci autora (Beneš 2017, 23-25, 31-63).

8 V materiálu z Mlékojed jde o tzv. „rodinu“ tvarů označenou zkratkou *TE-2. Ta sestává jednak ze skutečných terin (typ TE-2), jejichž hrdlo není svislé (válcovité), ale dovnitř vklopené (kuželovité). Lze mezi ně řadit typy 1, 6, 8 a 9 (tzv. klasické teriny) podle E. Droberjara (1999, 40-48, Abb. 12; též 2006b, 616, 617, obr. 10), případně některé typy vázovitých terin podle stejného autora (Droberjar 2006b, 610-616, obr. 4, 5). Detailnější členění nemá pro přílišnou fragmentarizaci sídlištního materiálu smysl – klíčový je vztah okraje, hrdla a plecí. Do této skupiny jsou však zařazeny rovněž některé mísy (typy MI-10 a MI-17), jejichž horní část odpovídá profilaci výše zmíněných terin, liší se především ve spodní části nádob. Hypoteticky odrážejí tu samou tendenci členění nádoby, takže se zdá být opodstatněné spojení těchto tvarů do jedné „rodiny“.

Obr. 5. Zlomky keramických nádob zdobených ozubeným kolečkem z Mlékojed. 1–2: objekt I/63; 3: polozemnice 32; 4–5: polozemnice 39; 6: polozemnice 38; 7: polozemnice 50; 8–9: objekt 57+57a; 10: polozemnice 75; 11: polozemnice 84; 12–13: polozemnice 102; 14–15: polozemnice 105.

Fig. 5. Pottery sherds from Mlékojedy decorated with a cogged-wheel. 1–2: feature I/63; 3: sunken hut 32; 4–5: sunken hut 39; 6: sunken hut 38; 7: sunken hut 50; 8–9: feature 57+57a; 10: sunken hut 75; 11: sunken hut 84; 12–13: sunken hut 102; 14–15: sunken hut 105.

statistického hodnocení výskytu radýlkové výzdoby a terinovitých tvarů v Mlékojedech tkví ve vzájemném kruhovém potvrzování, tj. že radýlko se vyskytuje v „mladším“ horizontu proto, že v něm jsou zastoupeny terinovité tvary, a zároveň lze argumentovat obráceně. Jen výjimečně lze na sídlištích v těchto objektech narazit na dostatečně chronologicky citlivé doprovodné nálezy. V Mlékojedech takový představuje pouze bronzová spona A IIa2 z polozemnice 38 (*Beneš/Bursák/Jílek 2017, Fig. 10, 57-59*). Naopak, matoucí je přítomnost bronzové lžičkovité spony v objektu 75. Tento problém je snad možno vyřešit tvrzením, že jde o starší intruzi v mladším objektu, neboť tvary nádob i výzdoba tento objekt staví po bok jiných objektů z „mladší“ skupiny. Na základě nečetných tvarově určitelných zlomků nádob s radýlkovou výzdobou lze soudit, že vztah klasické teriny a radýlkové výzdoby je skutečně poměrně úzký. Je dokonce pravděpodobné, že tato výzdoba se nachází (téměř) výhradně na těchto tvarech. Společně pak tvoří charakteristický fenomén stupně B1 doby římské. Jejich další vývoj v následujícím období může být předmětem některé z budoucích studií.

Pozoruhodným a dosud málo zkoumaným tématem jsou samotné výzdobné motivy provedené ozubeným kolečkem (na území ČR především *Pernička 1972*, v dolnolabském teritoriu *Asmus 1938, 27-36*). Na rozdíl od nálezů celých nádob z pohřebišť je ve zpravidla značně fragmentarizovaném sídlištním materiálu těžké rekonstruovat je celé, jejich složený charakter však umožňuje dělit je na jednotlivé „prvky“, tedy základní stavební kameny komplexnějších ornamentů. Na předloženém fondu z Mlékojed tak můžeme sledovat několik poměrně charakteristických motivů. Typickým zástupcem starší doby římské je tzv. T-meandr, jež je možné zařadit do typu 12 dle R. M. Perničky (*1972, 87, 88*). Ten se nachází na terinovité nádobě z objektu I/63 (obr. 5: 1). Dle dochovaných zavěšených trojúhelníků byl tento prvek doplněn o jednoduchý vertikální motiv *Pernička 81*. Dle dosud v literatuře uvedených příkladů jde o jeden z nejoblíbenějších prvků stupně B1 (*Droberjar 1999, 50*).

Pozoruhodná je výzdoba schůdkovitého vzoru z polozemnice 102. Jeho horizontální linie jsou předkresleny jemnou rýhou, patrně aby hrncič udržel pravidelnost výzdoby (obr. 5: 12). Na plecích blíže neurčitelné nádoby je patrný svrchní okraj ornamentu, ohraničený jemnou horizontální rýhou, z níž směrem dolů a doprava schůdkovitě sestupují jednotlivé, pravidelně oddělené linie. Počet řad nelze stanovit. Motiv je vytvořený dvojstopým ozubeným kolečkem. Rovněž dvoustopým radýlkem – avšak dvakrát obtaženým – je vytvořen podobný schůdkový motiv, doplněný o běžný vertikální prvek zavěšeného trojúhelníku, na klasické terině z polozemnice 38 (obr. 5: 6). Nedávno sepsaný exkurs o tomto výzdobném motivu ukazuje, že jde o poměrně běžný motiv labsko-germánského kulturního okruhu užívaný takřka během celého 1. stol. n.l. (*Bursák 2014, 298-300*).

Méně obvyklý je motiv jednotlivých linií sbíhajících se k sobě z protilehlých stran (krokvic) pomyslného, na horizontální linii zavěšeného, trojúhelníku na zlomku z polozemnice 75 (obr. 5: 10). Lze ho řadit mezi vertikální motivy, podobný je motivu 106 dle R. M. Perničky (*1972, 97*). Takový je znám např. ze sídliště v Tuklatech (*Píč 1897, tab. XXXVII: 11*), tam je však proveden pravidelněji a pečlivěji. Motiv z Mlékojed je nadto vyhotoven ozubeným kolečkem jiného tvaru zubu.

Krátké zamyšlení věnujeme také jednoduchým motivům tzv. psaníčka (něm. Briefkuvertmuster) z polozemnice 50 (obr. 5: 7) a horizontálního pásu členěného na obdélná pole z poloviny vyplněná šikmými linkami z polozemnice 102 (obr. 5: 13). Jde o motivy provedené jednostopým radýlkem a k oběma lze najít paralely stejného motivu, provedené však jemně rytou výzdobou, tj. ještě v charakteristickém stylu stupně A (např. *Rybová 1956, obr. 112: 2, 11, 13, 14, 17; 113: 8*). S tímto motivem se setkáváme v širším polabském prostoru a zdá se, že je omezen výhradně na stupeň A doby římské. Nejmasověji ho lze pozorovat např. na pohřebišti ve Schkopau (21 případů; *Schmidt/Nitzschke 1989*). Tyto zjištěné poznatky naznačují 2 interpretační možnosti: 1) jednostopé radýlko, příp. kolek, spadá již do stupně A; 2) některé motivy prostupují ze stupně A do stupně B1 i při změně techniky výzdoby. Objemnější statistika řešící takové otázky dosud však provedena nebyla.

Další motivy již pro jejich fragmentárnost nelze určit. Jak je z výše uvedeného výčtu patrné, s výzdobnými motivy provedenými ozubeným kolečkem z Mlékojed nelze dost dobře systematicky nakládat, neboť je jich dosud zanedbatelný počet. Lze se jen domnívat, že mnohé z nich mají nadregionální význam a jsou rozšířeny v celém Polabí. Jiné mohou být hypoteticky omezeny na užší oblasti. Větší možnosti nabízí analýzy techniky jejich provedení, která přináší určité chronologické opory.

Závěr

Sídliště v Mlékojedech představuje sice rozsáhlý soubor movitých i nemovitých nálezů z počátku doby římské, dokladů výzdoby ozubeným kolečkem je odtud však zatím zjištěno poměrně malé množství. To může mít 2 teoretické důvody, a to buď chronologický a/nebo kulturní. Chronologické hledisko spočívá v tom, že se představené nálezy mohou pohybovat ještě ve starší fázi stupně B1, kdy se výzdoba radýlkem nemusela ještě masově rozšířit. Kulturní důvody mohou tkvět v tom, že dotčená komunita nemusela přijímat novou techniku ornamentiky keramiky tak snadno, jako jiné, byť třeba sousedící komunity. Je jen obtížně představitelné, že by při tak velkém počtu hodnocené keramiky byly důvodem postdepoziciční procesy, které prostou náhodou vyřadily z archeologizace ve větší míře právě radýlkem zdobené kusy nádob. Je samozřejmě ještě otázkou, co přinese zpracování zbývajících fondu nálezů z této lokality, rovněž tak je třeba srovnat jej se soudobými sídlištními nálezy publikovanými odpovídajícím způsobem. V tuto chvíli se však zdá, že zatímco samotné výzdobné motivy přinášejí doklady kulturní (snad i na regionální úrovni?) příslušnosti, techniky jejich provedení (typ radýlka či jiného nástroje) mohou být chronologickou oporou při jejich hodnocení.

LITERATURA

- Asmus 1938* – W.-D. Asmus: Tonwarengruppen und Stammesgrenzen in Mecklenburg während der ersten beiden Jahrhunderte nach der Zeitenwende. Veröffentlichungen der schleswig-holsteinischen Universitätsgesellschaft Reihe II, Nr. 5. Neumünster 1938.
- Bemmann 1999* – G. Bemmann: Badow. Ein Gräberfeld der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und älteren römischen Kaiserzeit im Landkreis Nordwestmecklenburg. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 34. Lübstorf 1999.
- Beneš 2010* – Z. Beneš: Dobroměřice u Loun a Březno u Chomutova – dvě sídliště doby římské v severozápadních Čechách. In: J. Beljak/G. Březinová/V. Varsik (ed.): Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Archaeologica Slovaca Monographiae X. Nitra 2010, 67-112.
- Beneš 2017* – Z. Beneš: Mlékojedy – germánské sídliště z počátku doby římské. Rukopis disertační práce obhájené na Ústavu pro archeologii FF UK. Praha 2017.
- Beneš/Bursák/Jílek 2017* – Z. Beneš/D. Bursák/J. Jílek: Plaňany Group in Bohemia. Three Case Studies with an Emphasis on Ceramics. In: A. Michałowski/M. Teska/P. Niedzielski/M. Żółkiewski (eds.): Settlements Pottery of the pre-Roman Iron Age in Central European Barbaricum – new research perspectives., Poznań 2017, 41-66.
- Bursák 2014* – D. Bursák: Keramický soubor ze sídliště starší doby římské u Tuchlovic, okr. Kladno. Zbor. SNM. 108, Arch. 24, 2014, 295-302.
- Droberjar 1999* – E. Droberjar: Dobřichov-Pičhora. Ein Brandgräberfelder der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. FontArchPrag 23. Praegae 1999.
- Droberjar 2006a* – E. Droberjar: Plaňanská skupina grossromstedtské kultury. K chronologii germánských nálezů a lokalit v Čechách na sklonku doby laténské a v počátcích doby římské. In: E. Droberjar/M. Lutovský (eds.): Archeologie barbarů 2005. Praha 2006, 11-90.
- Droberjar 2006b* – E. Droberjar: Hornolabští Svěbové-Markomani. K problematice dalšího vývoje großromstedtské kultury ve stupni Eggers B1 („Zeitgruppe 3“) v Čechách (dobřichovská skupina). Arch. Střední Čechy 10/2, 2006, 599-712.
- Droberjar 2008* – E. Droberjar: K chronologii nejstarších labsko-germánských (svěbských) sídlišť v Čechách. In: E. Droberjar/B. Komoróczy/D. Vachůtová (edd.): Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 37. Brno 2008, 99-110.
- Horník/ Jílek 2014* – P. Horník/J. Jílek: Sídlíště z časné doby římské v Plotištích nad Labem, okr. Hradec Králové. In: B. Komoróczy (ed.): Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 44. Brno 2014, 181-219.
- Hostmann 1874* – Ch. Hostmann: Der Urnenfriedhof bei Darzau in der Provinz Hannover. Braunschweig 1874.
- Jílek a kol. 2015* – J. Jílek/V. Vokolek/M. Beková/T. Bek/K. Urbanová/P. Horník: Sídlíště z časné doby římské ve Slepoticích. Archeologie východních Čech 6 (2013), 2015, 21-334.
- Leube 1978* – A. Leube: Neubrandenburg. Ein germanischer Bestattungsplatz des 1. Jahrhunderts u. Z. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte der Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg 11. Berlin 1978.
- Lichardus 1984* – J. Lichardus: Körpergräber der frühen Kaiserzeit im Gebiet der südlichen Elbgermanen. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 43. Bonn 1984.
- Motyková-Šneidrová 1963* – K. Motyková-Šneidrová: Žárové pohřebiště ze starší doby římské v Tišicích ve středních Čechách. Pam. Arch. 54, 1963, 343-437.
- Motyková-Šneidrová 1965* – K. Motyková-Šneidrová: Zur Chronologie der ältesten römischen Kaiserzeit in Böhmen. Berliner Jahrb. Vor- u. Frühgesch. 5, 1965, 103-174.
- Motyková 1974* – K. Motyková: Sídelní objekt s doklady výroby hracích kostek z doby římské u Hoštic. Arch. Rozhledy 26, 1974, 504-519.
- Motyková 1981a* – K. Motyková: Osídlení ze starší doby římské u Dolních Břežan. Příspěvek k problematice výzkumu germánských sídlišť a jejich interpretace. Arch. Rozhledy 33, 1981, 504-533, 598.
- Motyková 1981b* – K. Motyková: The early Roman settlement at Mlékojedy. In: J. Hrala (ed.): Nouvelles archéologiques dans la République socialiste Tchèque. Xe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques Mexico 1981. Prague – Brno 1981, 116, 117.
- Motyková 2006* – K. Motyková: Příspěvek k diskuzi o zániku českých oppid a o počátcích germánského osídlení Čech. In: E. Droberjar/M. Lutovský (eds.): Archeologie barbarů 2005. Praha 2006, 217-227.
- Ničová 2013* – M. Ničová: Sídlíště starší doby římské v Berouně - Plzeňském předměstí. Rukopis magisterské diplomové práce obhájené na Ústavu pro archeologii FF UK. Praha 2013.
- Pernička 1972* – R. M. Pernička: K otázkám zpracování nálezů z doby římské a ke klasifikaci kolečkované ornamentace. Časopis Moravského Mus. 57, 1972, 83-103.
- Píč 1897* – J. L. Píč: Sídlíště u Tuklat. Pam. Arch. 17, 1896-1897, 367-379.

Reszczyńska 2014 – A. Reszczyńska: Ein Beitrag zur Stufe B1 der römischen Kaiserzeit aufgrund der Siedlungsfunde aus Nordwestböhmen. In: B. Komoróczy (ed.): Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011). Spisy AÚ AV ČR Brno 44, Brno 2014, 221-238.

Rybová 1956 – A. Rybová: Horizont plaňanského typu v sídlištních nálezech v Čechách. Arch. Rozhledy 8, 1956, 206-208, 213, 217-236.

Seidel /Soarez da Silva 2001 – M. Seidel/M. A. Soarez da Silva: Das frühgermanische Gräberfeld von Hatzfeld-Lindenhof. Fundber. Hessen 37/38, 1997/98, 2001, 281-352.

Schmidt/Nitzschke 1989 – B. Schmidt/W. Nitzschke: Ein Gräberfeld der Spätlatènezeit und der frühromischen Kaiserzeit bei Schkopau, Kr. Merseburg. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 42. Berlin 1989.

Schmidt-Thielbeer 1998 – E. Schmidt-Thielbeer: Kleinzerbst. Ein germanisches Gräberfeld der Spätlatènezeit und der frühen römischen Kaiserzeit aus dem Landkreis Köthen. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie – Landesmuseums für Vorgeschichte - Sachsen-Anhalt 51. Halle (Saale) 1998.

Völling 2005 – T. Völling: Germanien an der Zeitenwende. Studien zum Kulturwandel beim Übergang von der vorrömischen Eisenzeit zur älteren römischen Kaiserzeit in der Germania Magna. BAR International Series 1360. Oxford 2005.

Wollschläger 1988 – B. Wollschläger: Ein Rollrädchen vom frühkaiserzeitlichen Gräberfeld Blievenstorf, Kr. Ludwigslust. Ausgr. u. Funde 33, 1988, 134-137.

EVIDENCE OF COG-WHEEL ORNAMENTATION ON A SITE FROM THE BEGINNING OF THE ROMAN ERA IN MLÉKOJEDY, MĚLNÍK DISTRICT⁹

ZDENĚK BENEŠ

The settlement in Mlékojedy represents a extensive set of movable and immovable finds from the beginning of the Roman era. However, so far only a relatively small amount of evidence of cog-wheel ornamentation has been ascertained from here. There could be two theoretical reasons for this: either chronological and/or cultural. The chronological point of view lies in the fact that the finds presented may still be part of an older phase of level BA, when cog-wheel ornamentation was not yet very widespread. The cultural reasons could be the fact that the community concerned might not have adopted the new technique of pottery decoration as easily as other, perhaps neighbouring, communities. It is difficult to imagine that in the case of such a large quantity of pottery evaluated the reason could be post-deposit processes which by some coincidence might have excluded from archaeologisation these very cog-wheel ornamented vessels to a large extent. It remains debatable as to what the processing of the remaining collection of finds from this site will bring, just as it must be compared to contemporary settlement findings published in a corresponding manner. However, at the moment it appears that while the ornamentation motifs themselves provide evidence of a cultural (perhaps even on a regional level?) appurtenance, the techniques used (cog-wheel type or another tool) may be useful in assessing their chronology.

Mgr. Zdeněk Beneš

Ústav archeologické památkové péče středních Čech

Nad Olšinami 448/3, 100 00 Praha 10

zdenek.benes@uappsc.cz

⁹ This study was conducted with the support of the Pro Archaeologia Saxoniae foundation, whose scholarship-holder (the Gerhard-Bersu-Stipendium) was the author of this study from 2014-2016.

© SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM-ARCHEOLOGICKÉ MÚZEUM
ISBN 978-80-8060-414-1
ISSN 1336-6637